

A STORY ABOUT COLLEAGUES

VO TAM ANH

The revolutionary doctor who came in with zeal to take over the Vinh Long hospital after April 30, 1975 shot the first words to us,

“As enemies of the people, you deserve death...”

Although it was only a few days after the “liberation,” our ears were used to these words, except that they came from the mouth of a doctor, from whom we were expecting to see a smile or hear a colleague's sympathies. But like any other political cadre, he uttered the well-rehearsed words,

“But, the party and the State, being clement will spare you from death...”

Instead of being spared from an immediate death, we were thrust into a “half living-half death” situation where death would come slowly in reeducation camps, leaving a career for other colleagues who promoted themselves as the new saviors through advertisement plaques that hung at any corner of the hospital.

Maybe Hippocrates would not be indignant to realize his disciples in the north did not learn his oath before getting out of school,

"I'll help colleagues and families whenever they are poor. I'll lose all their respect and deserve their contempt if I do not adhere to these rules."

The first day we set foot on the northern soil on our road to exile when our eyes were still unaccustomed to the high hills and thick forests and our bodies and minds still shocked by the frightening fatidic journey, we were greeted with great warmth by a colleague. He did not intend to enquire about our health or to comfort us, but to confiscate the pills and medical instruments that we had brought for our protection, and also and mostly to find out about the “falsely opulent” life in the South.

The first words he used to greet us, were, “How many *lang* of rice did you get monthly?” The question stunned us to the point that we could not answer because we had never measured since our birth the quantity of rice we were consuming. (1) We realized that the first medical worry for physicians in the North was the stomach. Communist society was divided into different stomach sizes depending on the ranking within and the loyalty to the party: party members received 170 *lang* of rice monthly, 150 *lang* for regular members, 120 *lang* for contractors....; a precise measure of standing and success within society. Then he enquired about the quantity of meat we had received for supplementation during the major holidays. Seeing that we were not in the same wave length with him on stomach sizes, he put on some air and remarked, “Don't try to escape. You won't make it.” His suggestion laced with more or less compassion turned out not to be incorrect.

A few days after we set foot on this interlocking mountain range that carries the name of Son La (mesh of mountains) and when we had not even figured out our location in this large geographical expanse of the northern highlands, a few friends had taken turns to escape only to be sequentially caught and subjected to severe punishments that had been waiting for them. Among them was a doctor Marine Captain who hid in the forests for two months and was able to escape for only twenty kilometers before being caught. He killed himself right after with an overdose of Cloroquine (2) and a physician, a marine Lt Col was called out to confirm the cause of the death. A major and physician-in-chief of the Saigon rehabilitation unit, who was unable to tolerable the frightening misery of the exile also took his own life by means of a drug overdose. These two people had escaped from the reeducation camps by going to the other world after failing to escape from the camp in this world.

After a period of turmoil, we eight physicians, one dentist, two pharmacists were pooled together to form a “medical station” to take care of the health of inmates, a role that according to the Geneva Convention the camp administration should have taken care of; however, either because of impotence or because of the policy of “live or die as you will,” that role was assigned to us. Facing that difficult responsibility and in spite of means available to a ...bamboo civilization and a stone-age technology, we comforted ourselves for having had some treatment successes and memorable moments.

D. who had Hansen disease, (3) which the jailers were afraid of, was isolated in a hut in the middle of the forest. We visited him daily to check on his health progress. When we unearthed a yam or picked an ear of corn while doing labor in the forest, we safely hid it in his hut for no jailer would dare to enter his hut. Had they searched and found anything, they

would have condemned us for having “destroyed the property of the socialist regime.” We shared with each other every yam or corn to keep our spirits up during these miserable days. H. lost his mind when he became intoxicated after consuming some wild fruit. He screamed all daylong and was also isolated in a hut in the middle of the forest. We watched over him day and night, but in the end he too passed away.

We have to tell you about the operations done...in the wild with all their luck and risks. We were equipped with a portable Chinese unit consisting of an autoclave, an ether tank, and an antique WWI Ombredane breathing mask. The operating units were separated by bamboo mats and covered with nets where mosquitoes were free to fly. Despite being done under oil lamps and flashlights, we had many surgical successes. Traumatic work injuries were handled immediately. There was the case of N. who developed bowel obstruction requiring a temporary diverting colostomy. He had to be followed for many months before his bowel could be reconnected. The success was due to the dedication of everyone in the medical station. However, we really felt bad when we thought about those cases complicated by infections in which we could not do anything because of lack of antibiotics. These patients knew their fates and peacefully waited for death to arrive. They left to their families many sorrowful words that also saddened us. We did everything from A to Z: treating, nursing, cleaning, washing, assisting, giving anesthesia, following post operatively...including witnessing and comforting patients in their last moments. On the other hand, we did not have to do manual labor, like cutting down trees or pushing oxcarts, when working in the operating room.

We also had to deal with the emergency case of a warden who developed appendicitis the day when the lone dirt road connecting the camp to Yen Bai was washed away by flood at Lung Lo pass. As no transportation to a hospital was possible, we had successfully operated on him at the camp. A few months later, on the occasion of the 1978 Tet festival, a few administrative cadres came to thank us and reward us by allowing all the specialists in the medical section to have a common picture taken—the only souvenir of our jail days in Son La. Our reputation also reached the command center of the division.

A few kind-hearted cadres decided to expand our medical work to the local highlanders—the Muong of the Phu Yen province—a place where soap had not been seen before, let alone using western medications. Slowly, more and more people came by asking for treatment; although we did not have enough medications, we took care of the majority of the problems and at least got them acquainted with modern medicine instead of letting them use forest leaves or talismans. When we put our stethoscopes on their chest, some claimed they had been radiographed, a pride of having access to a totally new culture from theirs. The largest crowd visited the dentists. A dental cavity, which could lead to excruciating pain from month to month, could be gently drilled using a foot-activated device or removed with minimal pain—something the Muong had never dreamed of.

In the middle of one night, a cadre with a storm light rushed into our camp complaining that a Muong lady had trouble delivering her baby for the last two days. The task was assigned to Dr. Thuc, the obstetrician. In a long house on stilts without dividing walls and with in the middle an open fire that burned day and night, a woman lay in a corner screaming of pain while a few men discussed loudly with worries showing on their faces. While Thuc was examining the patient, the men gathered around and looked intensely as though they were watching a sorcerer doing his magic trick. Thuc stated that the lady had twins who were lying in a transverse position; tangled together, they had difficulty coming out. He suggested the patient be transported to the hospital for a cesarean-section. Unable to transfer the patient, Thuc decided to manipulate the head of one twin so that he could come out first. Having done that, the second twin came out fine. Once the crowd heard the baby's cries, they came around and thanked the doctor profusely in pidgin Vietnamese to offset what they had heard from the cadres; the latter told them the South Vietnamese were cruel, blood-sucking, and always ready to “shoot poisonous arrows.” From that time onward, the Muong looked at us in a more positive way; even the young girls became more natural; they laughed while taking their bath and watching us returning from our labor day. They also teased us. Some of us became exited and jumped into the water to take a bath with them forgetting for a moment that they were prisoners. Sadly none of them had a bar of soap to give to them, which at that time would be more valuable than a diamond. Later they gave each girl a name—that of a famous singer in Saigon, such as Mai Le Quyen, Phuong Dung, Giao Linh, Phuong Hong Que...The goal was to re-tell the others at the end of the day that they had met Ms. such and such on their way to labor camp as if they had just come back from a bar—thus forgetting for a moment the travails of jails' life.

One day, a panic-stricken female teacher came looking for us. Her husband assigned to South Vietnam had just returned for a few days' leave when he developed rashes all over his body. We immediately thought of an allergy to eggs because when returning from labor we often passed by her school and saw her taking good care of her chicken while waiting for

her husband to return to feed him. We gave her a few Phenergan pills. A few days later, we enquired about her husband when we met her. She answered that the medicine did wonder, but lowered her head and shyly whispered so that we could not hear her, "He slept through his leave." We regretted to mention to her that these were sleeping pills; an overdose had caused her to lose a golden occasion she had waited for many years.

Soon the medical station was swamped with patients; people from afar hearing about the clinic came in drove. As our prestige among the people and the sympathy they reserved to us rose, the camp leadership in reverse became worried. In the end, the political adviser decided to close the clinic arguing that treating local people was contrary to army's principles and that the locals had been using leaves and talismans for centuries without any problem.

We returned to doing manual work, cutting trees and pulling oxcarts like other people. Because of my long legs, I was often assigned to carry merchandise from afar, and at the same time to carry away the disgrace of being...a slave. In the morning, the weather was nice, the load light and the slope downward. But on the way back in the afternoon, the mountain sun was burning hot, the sweat dripping, the empty belly gnawing, the head heavy, and the lever weighting heavily on the shoulders and cutting down on the skin like a knife blade. The cadre who was following me did not forget to add additional burden, by hanging on the lever his pith helmet and his coat, which he wore on him in the morning because of the cool weather, but had become useless in the afternoon. He wanted to have free hands to carry a rod, a useful accessory to have when a cadre walked along with a prisoner. When he met a traveling companion, the cadre did not forget to offer: "Comrade, if you have anything to carry, he can take care of it." I listened with fright and with eyes wide open because I was afraid to fall and not be able to get up and unwilling to look farther than my toes because of fear of not having the courage to step forward.

One day because of the need to resuscitate a critically ill inmate, I was assigned to follow a cadre to Phu Yen Hospital to ask for a few bottles of intravenous saline solution. Having been incarcerated for a long time within four walls of mountains, I welcomed the occasion to see villages and their social life and to satisfy my curiosity about the medical organization in the north, which my northern "colleagues" had always professed as being one of the best in the world.

The hamlet of Phu Yen in the Son La province which is located in a small valley surrounded on four sides by mountains is picturesque. From the camp to the hamlet, one has to go through the beautiful Bang pass, following a curved path along fragrant hills and flowers. Looking down from the hill, it looked like a surreal Chinese painting, with straw huts attached to hillsides. It was also there that I had been assigned to look for a resting place for unfortunate inmates who had lost their lives in the camp. The place reminded me about the cemetery in the Hue area on the Ngu Binh hill looking downward to the Huong River. From that time onward, friends called me the Feng Shui master.

To reach the hamlet, one had to cross a river, which in the spring was a sweet rocky riverbed but in the rainy season turned into a turbulent and frightening river. Across the river was hung a swinging bridge, not unlike the one in Indiana Jones' movie. Inmates dubbed it as the Golden Gate to inflame each other's imagination. Each time one crosses the Golden Gate one has the feeling of swinging on circus ropes with the risk of falling down at any time, except that there was no safety net underneath.

On the other side of the bridge, was a hut without walls where the wind blew through. That was the school where a few tiny children, with running noses and huge bellies carried a few lit twigs which they waved left and right to keep themselves warm. While they sung: "Last night, I dream of Uncle Ho..." the teacher was busy sewing a shirt, eyes looking worried, and possibly dreaming about something else than...seeing Uncle Ho.

Close to the school was an automatic mortar, which had probably been invented during the time of King Than Nong. (4) Water from the river that runs through a gutter carved out of a tree trunk falls into another tree trunk, one end of which is attached to a pestle, the other is carved as a reservoir for water. When the reservoir is full, it tends to go down causing the pestle to rise up. When the reservoir has emptied out, the pestle falls down on the mortar and in the process grinds the rice. The process continues day and night causing a rhythmic and dull noise that prevents teacher and children to fall asleep. The funny thing is that the grinding tool is used only a few times a year because the government has confiscated three quarters of the people's harvest and the irregular fields that are carved on the mountain sides yield such a small harvest that they are used more for photographic art than economic production.

When I arrived to the gates of the hospital, I faced an unusual crowd, which I attributed to the success of the medical system. People gathered around a small board as if to look at an important medical news. When I closed in, the board

read: "There is a pig operation today. Sale will be at official price. If you are interested in buying, please register at the outpatient room." I was so surprised I almost fell down: having practiced for many years, I have not realized that health care is about providing food to patients.

Unlike the crowded outdoors, the hospital was completely empty. Looking for the pharmacy store, I found out that the Muong girl-in charge had gone out looking for lau flowers to make a pillow to be used as a wedding gift to a friend--a Muong tradition that cannot be waived off. After going around a while, I finally met the on-call physician who was not happy to meet me because he was busy chewing on some yams. He said, "Only the physician-in chief could make a decision. But he is busy operating at this time." I was astounded when I thought about a critically ill patient who badly needed a few bottles of saline solution, the long and arduous hilly path home, and my gnawing stomach that cried after I read "pig meat" on the board.

I was desperate because I did not know when the physician would be done with his operation and with my dirty clothes on, I would not be able to see him in the operating suite. I then bravely asked him, if I could see the chief?" The assistant nicely retorted (because he had finished his yams), "Oh yes. You could see him; he is operating on a pig at the pond." I was astounded.

Naturally, not far from the hospital, close to the pond edge a few people were gathering around a white pig laying on a huge board with all hair already removed. The shirtless physician-in chief was wearing shorts, his blouse on a fence; he was carving out the pig's gut with all the precision and skills of a big surgeon.

Of course, I had to wait until he had finished his operation before talking about the saline bottles and returning home. At the gate, I again met the crowd of people who were delighted to hear the physician had completed his... pig operation.

On my way home, the lever was no longer cutting into my flesh because I was obsessed by a thought that bore heavily on me and because I had seen the truth, witnessed an activity that reflected the life of my "colleagues" on the other side of the curtain.

NOTES

1. a *lang* is a measure of rice in communist North Vietnam. Rice, because of its limitation, was rationed in the North while it was not in the South.
2. medication used to treat malaria
3. also known as leprosy a contagious disease, caused by a Mycobacterium, which if untreated leaves patients with open sores and deformities.
4. King Thanh Nong was the mythological god that taught rice culture to the Vietnamese some three millennia ago.

Câu chuyện Đồng-nghiệp

Một bác sĩ cách mạng từ Bắc vào, hăm hở đến tiếp thu bệnh viện Vĩnh-long sau ngày 30 tháng Tư năm 1975, đã thốt ra câu nói đầu tiên với chúng tôi :

"Các anh là kẻ thù của nhân dân, đáng tội chết..."

Tuy mới mấy ngày sau khi " giải phóng " nhưng tai chúng tôi cũng đã quen với câu nói đó, chỉ có khác là lần này được phát ra từ miệng một bác sĩ mà chúng tôi chờ đợi để hy vọng thấy được một nụ cười hay một chút thông cảm trong tình đồng nghiệp. Chẳng khác gì những cán bộ khác, bác sĩ cũng tuông ra câu học thuộc lòng:

" Nhưng Đảng và Nhà-nước khoan hồng tha tội chết cho các anh..."

May thay, chúng tôi được tha tội chết , nhưng thay vào đó, phải lãnh cái án " dở sống dở chết " kéo dài năm này qua năm nọ để chết dần chết mòn trong các nhà tù, nhường sự nghiệp lại cho các đồng nghiệp mới, huênh hoang dành độc quyền nhân từ bác ái qua các bằng hiệu " Lương Y như Từ-mẫu " treo nhang nhảm khắp xó xỉnh trong bệnh viện.

Có lẽ Cụ Hippocrate ở dưới suối vàng cũng không khỏi phẫn nộ khi các môn đệ ở Miền Bắc không chịu học lời thề Cụ dạy trước khi ra trường:

" Tôi thề sẽ giúp đỡ các đồng nghiệp và gia đình họ trong lúc ngặt nghèo, tôi sẽ mất hết danh dự và bị khinh bỉ nếu tôi không giữ lời thề đó".

Trước mặt thì đồng nghiệp gọi chúng tôi bằng " anh ", nhưng quay lưng lại là " thằng " , là " chúng nó " ngay, không hiểu là vì thói quen, vì văn hóa, vì mặc cảm hay vì chính sách.

Ngày đầu tiên mới đặt chân lên đất Bắc trên con đường lưu đày, khi mà tầm mắt đang còn ngỡ ngàng với rừng sâu núi thẳm, khi mà thể xác và tinh thần chưa lai tinh qua cuộc hành trình định mệnh kinh hoàng, thì chúng tôi được đón tiếp vồn vã bởi một đồng nghiệp. Vồn vã không phải để thăm hỏi sức khỏe hoặc để an ủi một lời nào, mà để tịch thu thuốc men và dụng cụ y khoa mà chúng tôi mang theo như là bùa hộ mệnh, nhất là để tò mò tìm hiểu những điều mới lạ trong cuộc sống " phồn vinh giả tạo " ở trong Nam.

Câu nói đầu tiên và gần như là câu chào hỏi ở cửa miệng mỗi khi gặp nhau: "Anh ăn mấy lạng ?" (gạo mỗi ngày), làm chúng tôi ngỡ ngàng không biết đâu mà trả lời vì từ thuở cha sinh mẹ đẻ, chúng tôi có bao giờ để ý tới mấy lạng gạo được ăn mỗi ngày đâu. Thì ra cái quan tâm hàng đầu của nền y khoa miền Bắc là cái bao tử, xã hội được chia ra làm nhiều loại bao tử khác nhau tùy theo đẳng cấp và sự trung thành với Đảng : 170 lạng cho cán bộ đảng viên, 150 lạng cho cán bộ biên chế (chánh ngạch), 120 lạng cho cán bộ hợp đồng v.v...., cái thước để đo vị trí và sự thành công của mình trong xã hội. Kể đó là thách thức về những phần thịt được bồi dưỡng trong những ngày lễ, ngày Tết... Thấy chúng tôi không ở cùng một tần số trong cái hội chúng đường ruột đó, bác sĩ bèn lên mặt chỉ đạo : "Chớ có trốn trại nghe, không thoát đâu ". Quả nhiên lời khuyên có chấp chứa ít nhiều tình thật đó lại là không sai.

Chỉ có vài ngày sau khi đặt chân đến cái nơi núi rừng chằng chịt mang tên Sơn-la (có nghĩa là lưới núi), khi chưa xác định được vị trí trong cái địa hình mênh mông của miền Thượng du Bắc Việt, thì một số anh em đã lần lượt trốn trại rồi lần lượt bị bắt lại để gánh chịu những hình phạt ghê gớm đang chờ sẵn. Trong số đó phải kể đến một đồng nghiệp trẻ, Y-sĩ Đại-úy Thủy quân Lục chiến, đã trốn trong rừng suốt hai tháng trời mà chỉ đi được có mấy chục cây số và bị bắt lại trong vùng trại của chúng tôi. Anh đã dùng những viên chloroquine mang theo sẵn để quyền sinh ngay sau đó và anh Y sĩ Trung Tá T. ở trại tôi được gọi ra để làm giấy xác nhận tử vong. Anh Thiếu-tá Y sĩ trưởng Trung tâm Hồi lực ở Sài-gòn, vì không chịu nổi cảnh cùng cực kinh hoàng của cuộc lưu đày nên cũng đã quyền sinh khi mới tới nơi thâm sơn cùng cốc của rừng núi Bắc Việt. Hai anh đã thoát khỏi lao tù cộng sản vì đã trốn qua " bên kia thế giới " sau khi không thành công trong cuộc tổ chức trốn qua " bên kia biên giới ".

Sau một thời gian xáo trộn, chúng tôi gồm có tám bác sĩ, một nha sĩ, hai dược sĩ được tập trung lại để thành lập một "trạm xá" có nhiệm vụ săn sóc sức khỏe cho anh em tù trong vùng, một nhiệm vụ mà đáng lẽ ra theo qui ước Genève thì kẻ quản lý tù phải đảm nhiệm lấy, nhưng vì bất lực hay vì chính sách "sống chết mặc bay" họ đã giao khoán cho chúng tôi. Trước một trách nhiệm chẳng đáng đùng, bằng những phương-tiện của thời đại đồ...tre, với kỹ thuật từ thời Hoa-đà, chúng tôi cũng được an ủi bằng một số thành công trong nhiệm vụ chữa trị, và đã lưu lại cho chúng tôi nhiều kỷ niệm khó quên. Anh Đ. bị bệnh Hansen, bọn cai tù ghê sợ, biệt giam trong một cái chòi giữa rừng, thường ngày chúng tôi đến thăm viếng, theo dõi bệnh tình. Đôi khi đi lao động trong rừng, hái được trái bắp hay đào được củ khoai củ sắn, chúng tôi thường đem dầu vào cái chòi của anh là an toàn nhất, đổ có tên cai tù nào dám bước chân vào đó mà lục soát để kết chúng tôi vào tội "phá hoại tài sản xã hội chủ nghĩa". Chúng tôi đã chia nhau từng củ sắn củ khoai, khích lệ cho nhau trong những ngày bị đói khát. Anh H. bị mất trí vì trúng độc khi ăn phải trái cây rừng, suốt ngày la hét, phải cách ly trong một túp lều ở giữa rừng, chúng tôi chia phiên nhau túc trực ngày đêm bên cạnh để canh chừng, nhưng cuối cùng anh cũng qua đời. Phải kể đến những trường hợp giải phẫu theo kiểu...rừng, với tất cả liều lĩnh rủi may. Trang bị bằng một bộ trung phẫu dã chiến của Trung quốc, một lò hấp ước (autoclave), với mấy bình ether và cái masque Ombredane là dụng cụ đánh thuốc mê hở (circuit ouvert) cổ lỗ sĩ được dùng trước thế chiến 1914-1918. Trong những "bloc" được ngăn cách bởi tấm phen tre và tấm vải mùng, muối mòng tha hồ bay lượn, dưới ngọn đèn dầu và đèn pin, mà nhờ trời chúng tôi cũng thành công được trong nhiều trường hợp. Những ca chấn thương vì tai nạn lao động được cấp cứu ngay, hay trường hợp anh N. bị tắc nghẽn ruột, phải giải phẫu để tạo một hậu môn tạm thời trước bụng, rồi phải theo dõi và săn sóc trong nhiều tháng để giải phẫu đem ruột vào lại, kết quả rất khả quan trong điều kiện cực kỳ thâm hiểm, đó là cũng nhờ sự tận tình của tất cả anh em trong trạm xá. Tuy nhiên chúng tôi cũng không khỏi ngậm ngùi bức rức khi nghĩ đến những trường hợp phải bó tay vì bị nhiễm trùng chỉ do thiếu thuốc kháng sinh, các anh bệnh nhân đó biết trước số phận, đã bình thản chờ đợi cái chết đang từ từ đến, các anh đã nhẫn nại lại những lời trời trần nghe rất náo lòng. Chúng tôi đã đóng tất cả các vai trò từ A đến Z trong việc điều trị, từ lao công, y tá, phụ mổ, gây mê, cầm dao, rồi hậu phẫu, vệ sinh, tắm rửa, giặt giũ v...v...kể cả vai trò tu sĩ để chứng kiến và an ủi trong những giờ phút lâm chung của các bạn tù. Bù lại những lúc đó phải đi lao động đốn vầu, đốn nứa, đẩy xe như những anh em tù khác. Một sự tình cờ khiến chúng tôi phải giải phẫu cấp cứu thành công cho một tên cán bộ cai tù bị viêm ruột thừa cấp tính mà không biết chở đi đâu, vì con đường mòn duy nhất liên lạc với thị trấn Yên Bái bị nước lũ cuốn đi ở Đèo Lũng-Lô. Mấy tháng sau, nhân dịp Tết Nguyên đán 1978, có mấy cán bộ trong ban chỉ huy trại đến cám ơn chúng tôi, và tưởng thưởng bằng một tấm hình chụp chung mấy anh em chuyên môn trong bệnh xá, một kỷ niệm độc nhất vô nhị của những ngày tù ở Sơn-la.

Tiếng đồn lên tới Bộ Chỉ huy Sư Đoàn. Một số cán bộ có thiện tâm muốn mở tầm hoạt động của chúng tôi cho dân chúng trong vùng Mường Thải, huyện Phù-yên, nơi mà xưa nay dân chúng chưa hề thấy được cục xà bông chớ đừng nói chi đến viên thuốc tây. Thế rồi dân chúng đến xin chữa trị mỗi ngày một đông, tuy thuốc men chẳng có gì nhiều nhưng cũng giúp ích được một số lớn trường hợp và ít ra cũng giúp họ làm quen với y khoa ngày nay thay vì phải uống lá rừng hay chữa bùa chữa phép suốt đời. Khi đặt ống nghe vào ngực, có người đã huênh hoang khoe rằng là được... chiếu điện, cảm động như được tiếp xúc với văn minh của thời đại xa lạ đối với họ. Đông nhất là phần chữa răng. Ngậm một cái răng sâu năm này qua tháng nọ như một cái đinh đóng vào óc, nay được nha sĩ nhẹ nhàng xoi xĩa với một cái máy quay đập bằng chân, hoặc nhổ đi mà không đau đớn gì, thật là một điều mà dân Mường ở đó không bao giờ mơ tới.

Một đêm nọ, đang lúc giữa khuya, một cán bộ cầm cây đèn bảo xăm xăm bước vào phòng giam chúng tôi, bảo rằng một người đàn bà trong bảng Mường đang nguy kịch vì đẻ không ra đã hai ngày nay. Anh Thức, chuyên môn về phụ khoa được cử đi cấp cứu. Trong một gian nhà sàng rộng rãi không có vách ngăn, ở giữa là cái bếp lửa cháy suốt ngày đêm, dăm ba người đàn ông ngồi quanh nói chuyện ồn ào tỏ vẻ lo lắng, ở trong góc một người đàn bà đang quằn quại la một cách tuyệt vọng. Trong khi anh Thức khám bệnh thì mọi người bu quanh chăm chú và

nghiêm trang theo theo dõi như nhìn một phù thủy đang làm phép, anh Thức bình tĩnh khám thấy rằng đó là một trường hợp song thai, hai đứa bé ôm quàng lấy nhau mà lại nằm ngang, không để ra bằng đường tự nhiên được. Phải chờ đi bệnh-viện để mổ lấy con ra, nhưng anh Thức quên rằng chuyện đó không thể có được ở đây. Không làm gì hơn được, anh bèn tạm thời dẹp sách vở qua một bên mà cố gắng xoay một đứa cho cái đầu ở vị trí thuận lợi để ra trước, rồi đến đứa kia, cuối cùng được mẹ tròn con vuông. Khi nghe đứa bé khóc òa lên thì cả xóm bu lại rồi rít cảm ơn một cách rất chân tình trong giọng nói Việt Nam bập bẹ, để bù lại trước đây họ đã được học tập để coi chúng tôi như những kẻ ác ôn ăn gan uống máu, lúc nào họ cũng sẵn sàng " cho một mũi tên độc ".

Từ đó dân trong bản nhìn chúng tôi nhìn chúng tôi bằng cặp mắt có những thiện cảm hơn, các cô gái Mường trong bản cũng tự nhiên hơn, cười đùa mỗi khi tắm suối mà có chúng tôi đi lao động ngang qua, có khi còn chọc ghẹo nữa. Có anh trong phút chốc bốc đồng đã quên mình là tù đang đói rách, cũng gồng mình nhảy xuống tắm theo, chỉ tiếc là không có sẵn cục xà bông để tặng mấy cô Mường, lúc đó hẳn là muôn phần quý giá hơn cả viên kim cương đem tặng đào ở Sài-gòn nữa. Về sau mỗi cô gái Mường lại được đặt cho cái tên của một ca sĩ nổi tiếng, nào là Mai-Lệ-Huyền, Phương-Dung, Giao-linh, Phương-Hồng-Quế v...v..., để rồi lúc chiều về, khi lao động xong, trong khi ngậm ngùi nhai từng hột bo bo, anh em thường kể cho nhau nghe rằng hôm nay đi rừng gặp được ca sĩ nào, ai nghe tưởng chừng như mới đi phòng trà về mà tạm quên trong giây lát cái cảnh nước sông công tù mình đang sống.

Một hôm, một cô giáo hớt ha hớt hải tìm tới chúng tôi, vì chồng cô, một bộ đội công tác ở trong Nam được về nghỉ phép, bỗng nhiên thấy mình mấy nổi mề đay lên đỏ rần, sưng ngứa khắp cả người. Chúng tôi đoán là bị dị ứng với trứng gà, vì thường ngày đi lao động ngang qua trường học, thấy cô giáo cứ o bế mấy con gà để chờ ngày chàng về mà bồi dưỡng. Chúng tôi bèn lục lạo được mấy viên thuốc Phénergan đưa cho cô. Mấy hôm sau đi lao động gặp lại, chúng tôi hỏi : " Sao ? Anh nhà đã đỡ chưa ? ". Cô vui vẻ trả lời : " Thuốc các anh cho hay quá, khỏi ngay." Chưa kịp hỏi thêm thì bỗng thấy cô cúi mặt e thẹn, ấp úng nói thêm như không muốn cho chúng tôi nghe: " Nhưng ngủ li bì, về phép có năm ngày mà ngủ như chết suốt cả năm ngày " .Chúng tôi hối hận vì đã cho thuốc ngủ mà không dặn trước, làm cho cô phải bỏ lỡ một cơ hội bằng vàng chờ đợi từ mấy năm nay..

Thế rồi trạm xá càng ngày càng đông khách, dân chúng từ xa cũng nghe đồn kéo lại để cho trạm xá được hoạt động đúng với danh nghĩa y tế của nó. Thiện cảm và uy tín càng tăng thì, ngược đời thay, cấp chỉ huy Trại càng lo lắng. Cuối cùng, Ủy viên Chính trị Sư Đoàn lập tức ra lệnh không được khám bệnh cho dân chúng nữa, vì trái với chính sách, và lý luận rằng từ mấy ngàn năm nay họ đã chữa trị bằng lá rừng bằng bùa phép thì đã sao đâu.

Chúng tôi trở lại lao động, cũng đốn vầu, đốn nứa, kéo xe như những anh khác.

Phải cái tội cao giò, tôi thường được chọn đi công tác gánh hàng ở xa, để gánh luôn tất cả tụi nhục của kiếp làm... nô lệ. Buổi sáng ra đi thì còn dễ chịu, trời mát, gánh nhẹ lại đi xuống núi. Nhưng buổi trưa lúc trở về, trời nắng gắt miền núi như đốt cháy da, lại phải leo đèo, mồ hôi chảy giọt, bụng đói cồn cào, miệng khô đắng, cái đầu nặng trĩu, chiếc đòn gánh đè nặng trên vai đang nghiền nát da thịt như những con dao. Tên cán bộ đi theo cũng không quên máng thêm vào chiếc nón cối, cái áo trấn thủ mà hồi sáng mang trong người vì trời lạnh, nay không cần nữa thì tội gì mà không để cho rảnh tay, vì tay đang bận cầm cây roi, một thứ thời trang của cán bộ quân giáo khi đi bên cạnh tù. Đã thế mà khi gặp một bạn đồng hành, cán bộ cũng không quên niềm nở mời : " Đồng chí có mang gì không, đưa cho nó gánh luôn ". Tôi nghe mà rụng rời, mắt hoa lên mà không dám nhắm lại vì sợ ngã sẽ không bao giờ dậy lại được, cũng không dám nhìn xa hơn mấy đầu ngón chân vì sợ không đủ can đảm để bước thêm....

Một hôm vì nhu cầu cấp cứu một bệnh nhân tù đang nguy kịch, tôi được cử theo một cán bộ đến bệnh viện Phù yê để xin mấy chai nước biển. Đã lâu bị giam hãm giữa bốn bức tường núi, nay được dịp thấy lại làng mạc với cảnh sinh hoạt của nhân dân, lòng cũng không khỏi thích thú vì

tầm mắt được hé rộng ra một chút và thỏa mãn thêm tách tò mò nghề nghiệp muốn biết tổ chức y tế miền Bắc ra sao mà các "đồng nghiệp" cứ đề cao như là đúng hàng đầu trên thế giới. Huyện Phù-yên thuộc tỉnh Sơn-la, nằm giữa một thung lũng nhỏ, bốn bề là núi nhưng rất nên thơ. Từ trại tới huyện phải đi qua ngọn đèo Bang xinh xinh, có con đường mòn uốn quanh, có hoa rừng thơm ngát. Từ trên nhìn xuống gần giống như một bức tranh Tàu, mờ mờ ảo ảo, rải rác nơi nơi là những túp lều lụp xụp bám theo sườn núi. Cũng tại nơi đây, tình cờ tôi đã được cử đến để lựa chọn một khoảnh đất làm nơi chôn cất các bạn tù bất hạnh nằm xuống, tự nhiên tôi mừng tượng hình dung tới cái nghĩa trang thiên nhiên của xứ Huế nằm trên sườn núi Ngự Bình nhìn xuống con sông Hương đầy thơ mộng, và cũng từ đó tôi được anh em gán cho cái biệt danh là "Thầy Địa"

Bước vào huyện phải qua một con suối lớn, mùa khô thì chỉ là một suối đá hiền hòa thơ mộng, nhưng khi mưa xuống thì trở nên một thác lũ nước chảy cuồn cuộn kinh hoàng. Bắt ngang qua suối là một cây cầu treo, gió thổi đu đưa, giống như trong phim Indiana Jones, mà lại được anh em tù gán cho cái tên rất kêu để cho trí tưởng tượng được dồi dào là cầu Golden Gate. Mỗi khi gánh hàng qua Golden Gate, tôi có cảm tưởng như mình đang là một nghệ sĩ đu giây trong một đoàn xiếc, có thể hụt tay bất cứ lúc nào, chỉ khác là ở dưới không có lưới an toàn.

Bên kia cầu là một túp lều không vách, gió lộng bốn phía, đó là trường học với dăm bảy em bé ốm tong teo, thò lò mũi xanh, bụng ỏng thề lề, mỗi đứa cầm một que củi đang cháy quơ qua quơ lại trước người cho đỡ lạnh trong những bộ áo Mùng mỏng manh. Trong khi các em nghe ngao hát bài "Hôm qua em mơ thấy Bác Hồ...", thì cô giáo đang chăm chú ngồi vá áo, mắt dăm chiêu, có lẽ cũng đang mơ, mơ nhiều chuyện mà lẽ dĩ nhiên khác hơn là...thấy Bác Hồ. Hình ảnh đó làm cho tôi có cảm tưởng rằng Cụ Cao Bá Quát đã đi ngang qua đây để cảm hứng mấy câu thơ:

*" Một thầy một cô một chó cái,
Nửa người nửa ngợm nửa đời ươi."*

Bên cạnh trường là một cái cối giã gạo tự động, có lẽ đã được sáng chế từ đời vua Thần Nông. Nước từ con suối nhỏ được dẫn qua một máng xối đục từ một thân cây, chảy xuống một thân cây dài khác, một đầu là cái chày, đầu kia khoét thành một máng chứa nước. Hết máng đầy nước thì cái chày tự động ngóc lên, rồi nước bị đổ ra ngoài để cho chày giả xuống cái cối ở đằng trước. Cứ thế mà tiếp tục, cối cứ giả ngày giả đêm, tạo nên một tiếng đập nhịp nhàng khô khan để đánh thức cô giáo và lũ học trò khỏi ngủ gật. Điều oái ăm là năm thì mười họa, một năm vài ba lần cối mới có được gạo để giả, vì dân phải đóng cho nhà nước hết ba phần tư số thu hoạch, vốn đã nghèo nàn trên những mảnh ruộng bằng bàn tay xếp thành từng tầng ngoằn ngoèo trên sườn núi, được các nhiếp ảnh gia khai thác vì tính cách nghệ thuật hơn là một phương tiện sản xuất kinh tế.

Khi đến cổng bệnh viện, tôi được chứng kiến một cảnh tấp nập khác thường, nghĩ bụng rằng chương trình y tế ở đây đã thành công vì được dân chúng hưởng ứng đông đảo. Mọi người bu quanh một tấm bảng, hình như để theo dõi một thông báo gì quan trọng về một biện pháp y tế nào đó chẳng. Lại gần, tôi thấy rõ thông báo như sau "Hôm nay bệnh viện có mổ lợn, bán theo giá chính thức. Đồng bào nào muốn mua xin ghi tên ở phòng ngoại chẩn". Tôi suýt té ngửa vì sau bao nhiêu năm hoạt động trong ngành y tế tôi vẫn chưa biết được rằng cung cấp thực phẩm cho dân chúng cũng là một khía cạnh trong chương trình y tế.

Trái với cảnh xôn xao ngoài cổng, trong bệnh viện lại vắng tanh. Tìm cho ra người thủ kho để xin thuốc thì được biết cô gái Mùng này bận đi hái bông lau về làm nệm để tặng một cô bạn gái sắp về nhà chồng, một tục lệ không thể bỏ được của người Mùng. Lân la mãi mới gặp được y sĩ trực, vị này không mấy niềm nở vì đang bận "cải hoạt" (có nghĩa là cải tiến sinh hoạt để cho đời sống vui tươi hơn) bằng cách ngốn nghiền mấy củ khoai. Y sĩ trực cho biết "Chỉ có bác sĩ thủ trưởng mới có quyền quyết định, nhưng bác sĩ đang bận mổ." Tôi thất vọng chán chường, nghĩ đến bệnh nhân ở trại đang hấp hối mong chờ mấy giọt nước hồi sinh, nghĩ đến con đường về vừa nắng gắt vừa phải leo giốc, nghĩ đến cái dạ dày đang cồn cào vì sáng nay không may đọc được

mấy chữ " thịt lợn " trên bảng thông cáo mà nước bọt cứ chảy dài (chẳng lẽ tôi lại biến thành con chó của Pavlov rồi hay sao, hể nghe tiếng chuông là dịch tiêu hóa cứ tuông trào.) Tôi buồn rầu thất vọng, không biết bao giờ bác sĩ thủ trưởng mới mổ xong, vãi lại áo quần lem luốt thế này làm sao gặp được bác sĩ ở khu giải phẫu. Tôi đánh bạo tìm đến y sĩ trực hỏi : " Thếtôi có thể gặp bác sĩ thủ trưởng được không ?" Lần này vị y sĩ trực vui vẻ trả lời (vì đã ngốn xong mấy củ khoai) : " Được chứ, có gì đâu, anh ấy đang bận mổ lợn dưới ao đấy mà ".

Tôi như từ cung trăng rơi xuống.

Quả nhiên, cách đó không xa, cạnh bờ ao, năm ba người đang bao quanh một con lợn đã cạo lông trắng nõn nằm trên một tấm thớt lớn. Trong khi đó, bác sĩ thủ trưởng bệnh viện, mình trần, quần xắn tới bẹn, áo bờ-lu vắt ở hàng rào, đang nhanh nhẹn ra tay mổ bộ đồ lòng với tất cả sự hào hùng và khéo léo của một...đại giải phẫu gia.

Lẽ tất nhiên tôi phải chờ cho ông bạng đồng nghiệp thanh toán xong con lợn để giải quyết cho mấy chai nước biển rồi mới hân hoan ra về. Ra tới cổng, tôi gặp lại đám dân chúng cũng đang hân hoan thờ phào nhẹ nhõm như tôi khi được tin bác sĩ đã mổ xong...lợn.

Trên đường về, lần này chiếc đòn gánh đè nặng lên vai không còn cho tôi cảm giác đau đớn như trước nữa, vì đầu óc tôi đang bị ám ảnh bởi một ý tưởng muôn phần nặng nề hơn, vì tôi đã nhìn thấy được sự thật, đã chứng kiến tận mắt một hiện tượng sinh hoạt phản ảnh lối sống của những " đồng nghiệp" bên kia bức màn tre.

Phương-vũ VÕ Tam-Anh